

HOCA AHMED YESEVÎ ÖĞRETİSİNDE ÂLİM VE ÂRİF OLGULARI PHENOMENONES OF SCHOLAR AND SAGACIOUS IN HODJA AHMAD YASSAWI DOCTRINE

BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA
PROF. DR.
İSTANBUL Ü. İLAHİYAT FAK.

ABSTRACT

Hodja Ahmad Yassawi have frequently mentioned scholar and sagacious by telling their features. scholars who are resolved problems and not given an unjust fetwa. According to Yesevi, scholar who is not performed action, have violated his knowledge. lifetime of quack scholar goes through in possessions and ego. The perspective of Yassawi, real scholars are serfs prayed. They have theophobia and sorrow of afterlife. Philosophy of Yassawi has two type scholar: body scholar and soul scholar. Soul scholar is close to magister, drinks love wine. Body scholar resembles cruels and he is applicant to hellfire. Hodja Ahmad Yassawi have accepted sagacious as sea of braves' real voyagers. God makes the real scholar who opens his country of heart and performed action as far as his knowledge into sagacious. sagacious who has been beloved of competent of bother don't sink into greed of world and dont look out for their benefits. According to Ahmad Yassawi sagacious suffers in soul possession. Sagaciouses are belonged to compotent of mystery reach to reality of The Truth.

Keywords: Hodja Ahmad Yassawi, Scholar, Sagacious, Body scholar, Soul scholar.

ÖZ

Hoca Ahmed Yesevî âlim ve âriflerden sıklıkla bahsederek onların özelliklerini anlatmaktadır. Âlimler, müşkülleri/sorunları ilimle çözen ve haksız yere fetva vermeyen kimselerdir. Amel işlemeyen âlim, Yesevî'ye göre, ilmîni çiğnemektedir. Sahte âlimlerin ömürleri, dünya malı ve benlik içinde geçer. Gerçek âlimler ise, Ahmed Yesevî nezdinde, ibadetlerini yerine getiren kullardır. Onlarda Hakk korkusu ve âhiret tasası bulunur. Yesevî felsefesinde iki tür âlim vardır: Cân âlimi, beden âlimi. Cân âlimi; efendisine yakındır, muhabbet şarabından içer. Beden âlimi; zâlimlere benzer, cehennem ateşine namzettir. Hoca Ahmed Yesevî, ârifleri, mertler denizinin gerçek yolcuları olarak görmektedir. Gönül ülkesini açan ve ilmiyle amel eden gerçek âlimi, Allah ârif kılar. Dert erbâbının yârânı olan ârifler, dünyanın hırslarına kapılmaz, menfaatlerini gözetmezler. Ârifler, Ahmed Yesevî için, cân mülkünde elem çekenlerdir. Sır ehli olan ârifler, Hakk'ın hakikatine vâsıl olanlardır.

Anahtar Kelimeler: Hoca Ahmed Yesevî, Âlim, Ârif, Beden âlimi, Cân âlimi.

Giriş

Zihinsel bir etkinlik sonucu bilen âlim ile ahlâkî ve ruhî arınmanın neticesinde “sezgi gücü ve derunî tecrübe ile öğrenen/anlayan ârif arasında varoluşsal farklılıklar bulunmaktadır. Bu kapsamda âlimin zıddı câhil, ârifin zıddı ise münkir olarak karşımıza çıkmaktadır. Ârif, kendisinden örnek alınan ve kendisi ile hidayet yoluna çıkılan kişidir.

Âlim var oluşunu bilgisiyle gerçekleştirir. O, ilmi arttıkça bilgisinin de ilerleyip geliştiğini düşünür. Ârifin ise bilgisi/mârifeti arttıkça hayreti çoğalır; böylece bilgisini aşar. Nihayetinde en yüksek mârifet aşamasına ulaşır. “Ârif sadece zâhid gibi bu dünyada değil öteki dünyada da gariptir; çünkü zâhid dünyayı, ârif iki cihânı da terk etmiştir.”¹

Çileli bir yolculuktan sonra irfan makamına erişen ârif, ayırım göstermeksizin Hakîm’in lütuf ve kahrını büyük bir tevekkülle karşılar. Nitekim o, sükûn ve hareketi, huzur ve çileyi bir arada tutabilendir. Şiblî’nin ifadesiyle “Ârif bahar gibidir; bir taraftan gök gürleri, şimşekler çakar; öbür taraftan çiçekler açar, kuşlar ötüşür.”²

“Saf suyun, içinde bulunduğu kabın şeklini ve rengini alması gibi ârif de zaman ve mekâna göre değişse de özü ve mahiyeti bakımından aynı kalır; bu bakımdan da "ebü'l-vakt"tir; zamana mahkûm değil, hâkimdir. Onun değişen tarafı halkla olmasından, değişmeyen tarafı ise Hakk’la olmasından ileri gelir.”³ Dolayısıyla görüldüğünde “Allah’ı hatırlatan” Hakk dostları ârifler, İslâm filozofları nezdinde, en yüksek mutluluğu elde eden kimselerdir.⁴

Ârifler, öyle erdemli kimselerdir ki, “Bedenleri elbiseler içinde oldukları hâlde, onlardan soyun-

¹ Süleyman Uludağ, “Ârif”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. III, s. 361.

² Uludağ, “Ârif”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, s. 362.

³ Uludağ, “Ârif”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, s. 362.

⁴ Uludağ, “Ârif”, *İslâm Ansiklopedisi*, c. III, s. 362.

muş ve kutsiyet âlemine soyutlanarak yönelmişlerdir.”⁵ İslâm filozofu İbn Sînâ, ârifi, “hakkın nurunun sürekli sırrında parlamasını dileyerek, düşünceyle ceberrut kutsiyetine yönelen” kişi olarak tanımlar.⁶

Ârif, En Yüce Hakikat’e vâsıl olmaktan başka bir şeyi hedeflemez. Hakk’ı bilmek, O’nu yeğlemek ve O’na kulluk etmek, temel amaçtır. Cehennem korkusu veya cennet arzusu, ârif için birer saik değildir. Zira Allah, “Kendi dışındaki her şeyin talep edilenidir.”⁷

Türkistan’ın ârifi Hoca Ahmed Yesevî, Dîvân-ı Hikmet’inin girişinde, otuz dört yaşında âlimlik mertebesine ulaştığını haber verir. Akabinde âriflik aşamasına geçtiğini ifade eder. Ki o aşamada artık, Hakîm’in izni ve kudretiyle dilinden hikmetlerin döküldüğü bir hâli yaşamaya başlar. Olgunluk yaşı olan kırk yaşına henüz altı yıl vardır, ancak Yesevî, kemali, kâmil olan “kırklar” ile yârenlikte bulur. Onlar görünen ve görünmeyen âlemlere yolculukta, Hoca Ahmed’e refakat eden mihmandârlardır.

Âlimlikten ârifliğe geçişte Pîr, kırklarla beraberdir. Artık yol arkadaşları seçkinlerden oluşmaktadır. Bu ruh ve gönül beraberliği anlatılamayan ancak yaşanan gizemlerle doludur. Yesevî, Nurlar Nuru’na (Nûru’l-Envâr) yaklaştıkça karanlığın kesafetinden, aydınlığın ışığına/nuruna ulaşmaktadır.

Otuz dörtte âlim olup ârif oldum;
“Hikmet söyle!” dedi Rabb’im, söyler oldum;
Kırklar ile şarab içtim, yoldaş oldum;
İç ve dış Hakk nuruyla doldu dostlar.⁸

Hakikat ile Sanalı Birbirinden Ayıramayan Câhil

Âlimin olmadığı yerde câhilin varlığı hayat bulur. Aslında hayatı ve varlığı yok eden cehâlet, bu sıfatlarıyla hakikat âleminin şifrelerini çözmekten uzaktır. Hoca Ahmed, eserinin birçok yerinde Hallâc-ı Mansûr’a yapılan zulümlerden bahsederek onu yüce bir mazlum olarak görür. O, burada Hallâc’la özdeşleşmiş olan “ene’l-Hakk”ın hakiki anlamını bilmeyenleri câhillikle suçlar. Zira hakikat âleminin kavramlarını, ancak ârifler anlar.

Madde denizi olan dünya, fânidir ve gerçek değildir. O ârifler ki, mertler denizinin erenleridir. Hakk’ın yârları olan ârifler, irfan diyarının hakiki “sevgilileri”dir. Cismin ve maddenin geçiciliğinden âzâde olan Hoca Ahmed, En Yüce Sevgili’nin aşkıyla benliğinden kurtulup Cânân’a ulaşmanın

⁵ İbn Sînâ, “Âriflerin Makamları”, *el-İşârât ve’l-tenbihât*, çev. A. Durusoy-M. Macit, E. Demirli, İstanbul 2005, s. 182.

⁶ İbn Sînâ, “Âriflerin Makamları”, *el-İşârât ve’l-tenbihât*, s. 182.

⁷ İbn Sînâ, “Âriflerin Makamları”, *el-İşârât ve’l-tenbihât*, s. 184.

⁸ Hoca Ahmet Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, İstanbul 2015, s. 14.

bahtiyarlığını yaşar.

‘Ene’l-Hakk’ın anlamını bilmez câhil,
Ârif gerek bu yollarda, mertler denizi,
Akıllı kullar Hakk yâdına “sevgili” dedi,
Cândan geçip Sevgili’yi sevdim ben işte.⁹

Câhille yoldaşlık edenin hâli, ölü bir cesetten farksızdır. İlim ki, insanı diriltir. Tıpkı Hz. İsa’nın, Hâlik’in izni ve kudretiyle meyyitleri yeniden hayata döndürdüğü gibi. Câhil, doğru ile yanlış, hakikat ile bâtılı, güzel ile çirkini birbirinden tefrik edemeyendir.

Ey dostlar câhil ile yakın olup,
Bağrım yanıp cândan doyup öldüm ben işte.
Doğru söylesem eğri yola boynumu çeker,
Kanlar tutup gam zehrine doydum ben işte.¹⁰

İyilerin, yani âlim ve âriflerin varlığı, Ahmed Yesevî için, âlemlerle bir ve beraber olmaktır. Âlim ve âriflerden yoksun olmak ise büsbütün bir yalnızlıktır. Onlardan mahrum kalmak, câhillerin halkasından kurtulamamak anlamına gelir. Güzel ve erdemli söz ve fillerin kendisinden neşet etmediği bu câhiller mahfili, bilgelerin yokluğunda daha da câhilleşecek, hayırlı ortamlar zeval bulacaktır. Yesevî, bunun sıkıntısına maruz kalır. Zira hakîm ve bilgelerin terk ettiği mekânlar, rehber ve ustalardan yoksun kalır, hayat damarları kesilir, cılızlaşır ve ölür. Onların yokluğu, bütün insanlığın yokluğu gibidir. Yolu aydınlatıp ışıtan yol işaretlerinin şavkları söndüğünde, karanlığın ve zulmetin kör ettiği cehâlet mekânları hayat bulur.

Önce-sonra iyiler gitti kaldım yalnız,
Câhillerden işitmedim bir güzel söz,
Bilge gitti câhiller kaldı çektim üzüntü,
Yolu bulamayıp şaşkın olup kaldım ben işte.¹¹

Câhillere yaklaşmayan cânlar, zâkirlerin cennet bahçelerinden dem/feyz alıp himmetlenirler. Söz, âlim ve ârifin bulunduğu gönül ve muhabbet ortamında nefes bulur, erdemini kapılarını aralar. Münafıkların ve câhillerin halkaları ise insanı istikametten uzaklaştıran ortamlardır. Buna karşılık, zikir ehlinin sofrası bereketlidir. Âlim ve ârifin bulunduğu cemlerde, cehâlet mekân bulamaz.

Hoca Ahmed, insanların kötü huylarını, karanlık taraflarını aramaz, onları görmez. Ona göre mahlûkatın içinde en günahkâr ve câhil kendisidir.

⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 11, s. 27.

¹⁰ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 14, s. 34.

¹¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 14, s. 35.

Selamet, zikir ve tezekkürün çoşturduğu cânlar, Cânân'a daha yakındırlar.

Zâkir olsan zikrini demeden asla yatma,
Câhil ile soysuzlara hiç söz katma,
Münafıklar hâlden sorsa bir söz deme,
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim.
Kul Hoca Ahmed kötülerin kötüsü sen,
Herkes buğday el tutmaya samanı sen,
Yoldan sapan günahkârların câhili sen,
Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim.¹²

Sırrı, ehil olmayana ifşa etmenin bir faydası yoktur. Hak etmeyene hikmet nasıl verilmezse, hakikat sırrı da ona layık olmayana ikram edilmez. İncinin ve elmasın kıymeti, ehlince malumdur. Bu kıymetli taşlar, kadrini bilmeyene diğer taşlar gibi görülebilir. Ancak kıymetli taşlar, uzmanı ve ustası için paha biçilemezdir.

Yesevî, burada İbrâhîm Edhem'in madde denizinden kurtuluşundan hareketle, benlik ve enâniyetin tumarı için pîr hizmetine girmeyi salık verir. Şeyhe hizmet, sıradan bir fâniye hizmet gibi düşünülmemelidir. Hakikat âleminin anahtarlarının şifreleri, ustaların gönül hazinelerinde gizlidir. O irfan hazinelerinden nasiplenmek, âlim ve ârif olmayı gerektirir.

Câhillere mana sırrını deyip olmaz,
İnci, mücevheri ucuza satmak olmaz,
Edhem gibi dünya kaygısını yetmek olmaz.
Yetse olmaz, Pîr hizmetini kılmadıkça.¹³

İlimsiz İrfan, İstikametini Yitirir

Hoca Ahmed Yesevî, zâhirî ilimleri kapsamayan bir irfan anlayışını benimsemez. Hakk sofrasından feyzalan dervişler, zikir meclislerinden nasiplerine düşenleri toplarlar. Ancak Pîr, ilim yoluna girmeyenlere, hâl ilmini önermez. İlimsiz bir irfan, istikametini kaybetmekle karşı karşıya kalır. İslâm'ın ruhu ve özüyle uyuşmayan söz ve fiiller, irfan meclislerine istikamet ver(e)mez. Kur'ân ve Sünnet'e dayanmayan ve ona aykırı olan tüm hâller, sapkınlık diyarının merkezine akar. Hakikat âleminin giriş kapısı, ilimden irfana yolculukla gerçekleşir. Onun formülü de yokluk âleminde kaybolarak varlık âleminin mensupları arasına katılmaktır.

Hû halkası kuruldu, ey dervişler, geliniz;
Hakk sofrası yayıldı, ondan pay alınız.
Zâhir ilmini okuyarak, hâl ilmine ulaşarak,

¹² Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 60, s. 101.

¹³ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 128, s. 202.

Yokluk içine batarak varlıklardan alınız.¹⁴

Aşk âlemi, Hoca Ahmed Yesevî için, ilim ve hikmetle bezenmiştir. İlim ve hikmet, irfan ocaklarının nârını harlandıran yakıta benzer. İlim, hikmet ve aşk olmadan erenler meydanında söz sükût bulur, nefesler kesilir. Himmetten nasiplenene şevke gelir, sırlar âleminin görünmeyen kapılarından geçer ve ruhlar meclisinin sakinleri arasına karışır. Dolayısıyla Hoca Ahmed; ilim, irfan, aşk ve sırrı birbirinden ayrı düşünmez. Her işe başlamanın şartı, ona göre, ilimdir. İstikamet ilim olmadan bulunmaz. “*Emrolduğun gibi dosdoğru ol!*”¹⁵ âyetinin hikmetine, ancak kutsal metinlerle bize ulaşan ilim ile vâsıl olunur.

Âşıklar meydanında ilim ve hikmet bilindir,
Erenlerin tuzağına doğan, şahin tutulur,
Bin nefesi bir nefes, kılsa himmet kılsa şevk,
Sır kapısı açılıp, cümle ruhlar görünür.¹⁶

Dinin Kandilleri Âlimler

İlim ve bilgi, âlimin gayretiyle neşvünemâ bulur. Hoca Ahmed’in, Yûnus’tan nice zaman önce Hakk Teâlâ’ya yönelerek terennüm ettiği “bana seni gerek seni” ifadesi Yûnus’a da ilham olmuştur. İlim erbâbı, nasıl ki-tapsız ve rehbersiz mesafe kaydedemezse, sûfiler için de mescit ve tekke bir o kadar önemlidir. Mescit ve tekkeler, ihtiras ve hazların tımar merkezleridir. Erdemin kazanıldığı mescitler, insan ruhlarını uyandıran/ıslah eden nur ocaklarıdır.

Pîr, buradan hareketle, En Büyük Terbiye Edici Olan (Rabb)’a teslim olur. Nasıl ki, her leylânın bir mecnûnu varsa, kendisinin Sevgilisi olarak da, Âlemlerin Yaratıcısına muhtaç olduğunu haykırır.

Nasıl ki, gâfiller içindeki hâllerin ebedî olarak var olacağını düşündüğü dünyaya kapılırlarsa, âkil insan için öte dünya, yani yok olmayan âlem gereklidir. Vaizler, konuşacak yerleri ve kimseleri bulamazlarsa, varlık sebeplerini yitirirler. Bunun gibi Pîr de, varlık sebebi Rahmân’a muhtaç olan bir âciz olduğunu şu satırlarda dillendirir:

Âlimlere kitap gerek, sûfilere mescid gerek,
Mecnûn’lara Leylâ gerek, bana Sen gereksin.

Gâfillere dünya gerek, akıllılara âhiret gerek,
Vaizlere minber gerek, bana Sen gereksin.¹⁷

¹⁴ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 94, s. 149.

¹⁵ Hûd, 11/112.

¹⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 212, s. 330.

¹⁷ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 35, s. 66.

Sadece ilim yeterli değildir. Hoca Ahmed, ilmiyle âmil olanların peşindedir. “Maddi ve manevi âfetlerden korunmuş esenlik yurdu olan cenneti (Dâru’s-selâm)”, ancak ilmiyle âmil olanlar mesken tutabilir.

Ancak Kur’ân ve Sünnet’ten nasipsiz bir bilgi ile veya bu iki ilim kaynağının hilafında hareket edenleri, rüşvet yiyip haksız kazanç içinde olanları; zulmün ve zâlimin yanında, haklının karşısında olan yargı insanlarını (hâkimleri), Yesevî, sakar ateşiyle uyarır. Sakar ateşinin ne tür bir ateş olduğu Kur’ân bize bildirmektedir:

*“Hem ey Resulüm bilir misin, nedir o sakar (cehennem). Biliyor musun sakar (cehennem) nedir? O, ne geri bırakır ne de azadan vazgeçer. İnsanın derisini kavurur. Üzerinde görevli on dokuz (melek) vardır.”*¹⁸

Âmil olan âlimler, yola giren âsiler,
Öyle âlim yerini Dâru’s-selâmda gördüm.

Kadı olan âlimler, para-rüşvet yiyenler,
Öyle kadı yerini sakar ateşinde gördüm.¹⁹

Yesevî ilim sahiplerini ikaz etmeye devam eder. Fetva veren âlimlerin kasten haksızlık etmesi, ebedî âlemde sıratla karşılık bulacaktır. Kişilerin konum ve malî durumlarına göre dinin hükümleri te’vîl etmenin; haklının değil güçlünün yanında olmanın vebali ağırdır. Yine zulümden beslenenler, yetim hakkı tanımayanlar, mahşerde Hakk’ın ve insanlığın huzurunda başları öne eğik, yüzleri kapkara bir şekilde haşrolunacaklardır. Bununla birlikte Pîr, namaz, cami ve cemaati terk edip Müslüman topluluktan ayrı düşenlerin cehennem azabında şeytanla bir ve beraber olacaklarını haber verir.

Müftü olan âlimler, haksız fetva verenler,
Öyle müftü yerini Sırat köprüsünde gördüm.

Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağrıtan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.

Cemaata gitmeyip namazı terk eyleyenler,
Şeytan ile bir yerde, en dipte gördüm.²⁰

İlmiyle amel etmeyen âlimler, ölüm ve kabir gerçeğiyle karşı karşıyadırlar. Kabir imtihanı, âhîret hesabından önceki en zorlu imtihandır. Allah, Peygamber ve dinin nedir? soruları, hakikatte ilmiyle âmil olanların cevaplayacağı sorulardır. Gönülden gelen zikirler, beden ve ruhu birleştiren ilâhî nağmelerdir. Onları terennüm edenler, sırat ve hesaptan sıkıntı çekme-

¹⁸ Müddessir, 74/27-30.

¹⁹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 53, s. 91.

²⁰ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 53, s. 91.

yecek cânlardır. Amelden ve ilimden yoksun olanlar, kaybedenler tarafını temsil ederler. Ancak kuru ilmin, kimseye faydası yoktur. Öğrendiklerini hayata geçirip yaşayanlar, gerçek kurtuluşa erenlerdir.

Amel işlemeyen âlim ilmini çiğneyip yürür,
Ölüp varsa dâr kabirde cânı yanar,
Allah, Resul, dinin ne deyip korkuya düşer,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Münker – Nekir Rabb'in kim? diye sorunca,
Zâhir ilminden bir noktası kâr eylemeyince,
Vah yazık amelsizler nasıl yapacak,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.²¹

İlmiyle âmil olan âlimler, Yesevî nezdinde, dinin kandilleridir. Onlar ki, Hz. Peygamber'in “*Müminin mi'racı namazdır.*” ifadesiyle tasvir ettiği kişilerdir. Ancak amelsiz âlimleri, Hoca Ahmed, ilâhî hitaptaki gibi “*kitap yüklü merkeplere*”²² benzetir.

Amel işleyen âlimler dinimizin çırağı,
Burak biner mahşerde eğri koyar borkünü.

Amel eylese âlimler dini ve ayın aydınlığı,
Görse olur onların görklü yüzünün rengi.

Amel işlemeyip “zâhir” ilmini bilmeyip kalanlar,
Arkasına yürekler kırk eşeğin yükünü.²³

İlimden İrfana/Âlimden Ârife

İlmin amelle buluşması, Pîr'in dilinde, şeker ve bal gibidir. Ondandır nasıl mutluluk tebessümleri ederlerse, ilmini ameli için vesile kılanlar, artık ilim makamından irfan makamına terfi ederler. Gerçek âlim, ilmiyle âmil olandır. Nihayetinde hakiki âlim, irfan diyarında bir ârife dönüşür.

Allah diyen şeker ve bal hazırladı,
Âhirette Allah ile sevdâ eyledi.
Amel işleyen gerçek âlimi ârif kıldı,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.²⁴

Hakk Teâlâ'nın lütfuyla ilimle şereflenen ilim erbâbı, elde ettiklerini kuru bir bilgi yığını olarak zihninde hapseder kilitlerse, yani ondan fay-

²¹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 79, s. 127-128.

²² Cum'a, 62/5.

²³ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 71, s. 116.

²⁴ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 79, s. 127-128.

dalanıp nasiplenmezse, allame-i cihân olsa bile bir anlamı yoktur. Amel-siz âlim, ilmi, dünyevî bir kazanç ve geçim kapısı olarak görür. Hakikatte âlimler, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in ifadesiyle onun “mirasçılaridir”. Dolayısıyla nübüvvet nasıl ki, ilâhî, kutlu bir vazife ise, âlimlik payesi de, o nispette dünyevî hiçbir metanın satın alamayacağı kadar kıymetlidir. Amelden yoksun ilim adamı, enâniyet bataklığında çırpınır durur, ömrünü geçici hazların peşinden tüketir.

Gerçek âlim zâhir ve bâtını meczedebilendir. O, madde ve manayı; beden ve ruhu birbirinden ayırmaz. Bilir ki, her iki alan da hakikatin farklı yönleridir, biri diğeri için feda edilmez. Nitekim Hoca Ahmed, yukarıda da ifade edildiği üzere zâhir ilmiyle âlim ve ârifliğe ulaşılacağını bildirmektedir. Mahşerde, ilim adamlarını kurtaracak olan da bu imkândır. Bilgisi ve öğrendikleri, âlimi, Hakk'tan “en çok korkanlar” seviyesine ulaştırır. Hakikate diğeri insanlardan daha yakın olmaları, onların sorumluluklarını katbekat arttırmaktadır.

Dinin aslı ve ibadetlerin tacı olan namaz, âlimi en yüce makamlara ulaştıran bir kulluk yoludur. O, namazı “Yaratan'a doğru bir mi'raç” olarak görür ve bu şuurla namaz ve diğeri ibadetlerden büyük manevi lezzet alır. Gözyaşları içinde, aşkla okuduğu Son Mesaj'ın bildirdikleri, onun için hayatın ve varlığın anlaşılmasında anahtar ilkelerdir. Bu ilkeler, âlim ve ârifi çoşturur, onu hakikat âleminin sakinlerinden kılar.

Essiz âlim amel işlemeyip yolda kalır,
Okuyup okumadan dünya malını ele alır,
Ben-benlikten essiz ömrünü harcar,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Zâhiri bozup bâtını düzelten âlim olsan,
Mahşer günü elinden tuta, tanla varsan,
Vay yazıklar pişmanım deyip yolda kalsan,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.

Âlim odur namaz kılıp ibadet etse,
Hakk'dan korkup âhiretin tasesını çekse,
Kur'ân okuyup Hakk'dan korkup ağlayıp inlese,
Cân ve gönülde Hayy zikrini deyin dostlar.²⁵

Âlim: Aşkın Kelâm'ı Anlayıp Uygulayandır

Kelâmıkadîm, âlim için, bir fener ve ışıktır. Yesevî, buradan hareketle, Kur'ân'ın, -onun anlamını bilmese de- tüm mazlumları etkilediğini ifade eder. Nitekim Allah Kelâm'ı, onu fehmeden için koruyucu bir zırhtır. Bun-

²⁵ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 79, s. 127-128.

dan dolayı, hakiki âlim, bu bilinç içinde Aşkın Kelâm'ı anlayıp uygulamaya çalışandır.

Kur'ân âyetlerinin tesiriyle gözleri yaşaran, zihni canlanıp dirilen âlim, hakikati, bir mekânda değil, la-mekânda tadar. Kendisini bir hayat iksiri gibi diriltten yüce ilkeler, başkalarının da dirilmesi için ona yardım edip, istikamet çizerken etrafa ilim, hikmet ve irfan nurları dağıtır. Kurumuş ruh-lara hayat vererek, kâinata şavk veren kandillerin yanmasına vesile olur.

“Fe'l-ya'lemune'l-âlimün”i okur âlim,
Anlamını bilmeden onun olur zâlim,
Anlamını anlayanların giysisi aba,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.

Âlim odur hişt yastanıp tahsil eylese,
Gece gündüz Rabb'ine ağlasa,
“Fe'l-yedhakü” âyetini tefsir eylese,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.

“Ve'l-yebkü kesîran” diye Allah söyledi,
Anlamını anlayan âlim dinmeden ağladı,
Ağlaya ağlaya gözleri kör oldu,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.²⁶

Âlim: Şeriat, Tarikat ve Muhabbet Seferine Çıkandır

Hakiki âlim, Hoca Ahmed Yesevî'nin gözünde, şeriat, tarikat ve muhabbet dairesinde sefere çıkandır. İlimde bağlayıcı unsur, şeriattır, yani ilâhî emirlerdir. Tarikat; ilâhî, aşkın hitabın muhatabı cânların, usûl ve erkân ocaklarıdır. Muhabbet ise, gönül dili ve gönül gözünün vasıtası olarak gerçek âlimin, ummandan çıkardığı inciler mesabesinde dir.

Âlim odur şeriatta sefer eylese,
Tarikatın pazarına yerini koysa,
Muhabbetin deryasından inci alsın,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.²⁷

Gerçekliği Bozan Sahte Âlimler

Sahte âlimler, Hoca Ahmed için, gerçekliği tahrif edenlerdir. Onlar ki, okurlar, ama anlamazlar. Kıvrak zekâları metinleri kolayca ezberler fakat okudukları, madde aşamasından mana evresine çıkmaz. Zira gerçek ilimden nasipleri yoktur. Bunlar âlim müsveddeleri, Pîr'in ifadesiyle “cehâletin temsilcileri”dir.

²⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 83, s. 136.

²⁷ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 83, s. 136-137.

Cehâlet, şeytandan gelen kibir ve gururla birlikte lanet mızrağının hedefidir. Meleklerin şükür secdesi, aslında Hâlik’in kudretiyle yaratılmış nâsın varlığıyla olan imtihandan başka bir şey değildir. Cehâlet bataklığının kir ve pası, isyan ve tekebbürün tüm hazlarını taşıyan “huzurdan kovulmuşlar” zümresinin alâmet-i fârikasıdır.

Âlimim diye kitap okur anlamını bilmez,
Çoğu âyetin anlamını asla bilmez,
Büyüklenme, ben-benliğini dini tutmaz,
Âlim değil câhildir dostlarım ey.

Büyüklenme şeytana neler eyledi,
Büyüklendiğinde lânet mührünü saldı,
Melekler görüp orada secde eyledi,
Secde eyleyip emin oldu dostlarım ey.²⁸

Sahte ilim müsveddeleri, öğrendiklerinden nasiplenmeyen gâfillerdir. İbadet ve irfan bahçesinden nasihatler devşirmeyen dünyalıkların kulu ve kölesi olanlar, gerçek cennetin bu dünyada olduğunu zannederler. Hâlbuki hazzı kutsayan bu ihtiras kurbanları, dünyevîlikler içinde aslında boğulurlar. Âlimleri, fâni olana bel bağlamış toplumlar, kıyametin şiddetini/varlığını unutan insanlardır. Dünya metanını mabud edinenler, gerçek Hâlik’in vahyettikleriyle amel etme şerefinden yoksun kalırlar.

Dinin aslından olmayanların, yani bidatların şüyû bulmaması, bilginin muhafızları olan âlimler sayesinde gerçekleşir. Kıyametin nârından korunmak, ilmin yol göstericiliğiyle mümkün olur.

Âlimler amel kılmayıp nasihat eder,
Dünya malını eğer görse, sevinip alır,
Bid’at işler dünya içine dola olur,
Kıyametin şiddetinden korkun, dostlar.²⁹

Âhir zaman Bilginleri

Ahmed Yesevî, âhir zaman bilginleri dediği, sahte ilim erbâbından bahsederken onların zulmedenler safında yer aldığını söyler. Sözle ilim kisvesine girenler, hakikat dervişleriyle mücadele ederler. Pîr, kendi zamanının ilim dünyasındaki yozlaşmayı böyle tasvir etmektedir.

Yesevî, haram ve helâli birbirinden ayırt etmeyen âlimlerden şikâyetçidir. Harama bulaşan âlimler, dinin asıllarını dikkate almazlar. Zâlimlerle beraber olup, inanç âleminin sakinlerinden uzaklaşırlar.

²⁸ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 83, s. 137.

²⁹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 170, s. 272.

Âhir zaman bilginleri zâlim oldu,
Hoş geldin deyciler bilgin oldu,
Hakk'ı söyleyen dervişlere düşman oldu,
Nasıl kötü zamanlar oldu dostlar.³⁰

Âlimler haram yerler, âlimlerden din gider,
Zâlimler güçlü olur, müminleri vurgusu.³¹

Cân Âlimi-Beden Âlimi

İlim, zâhir ve bâtının anlaşılması için bir mihmandârdır. Yesevî, beden ve ruhu besleyenin ilim ve âlimin olduğuna inanır. Âlimi ise cân âlimi ve beden âlimi olarak ikiye ayırmaktadır. Nihayetinde cân âlimi, muhabbet ve gönül pınarlarından beslenir. Bu kaynaklardan tadan ve güç elde eden âlimler ki, hakiki bilgiyi elde etme yolunda bütün engelleri aşar, ilimde mesafe alırlar.

Beden âlimlerine gelince, Pîr, onları zulmün temsilcileri olarak görür. Cân âlimi, Efendiler Efendisi'ne “*şah damarından daha yakın*”dır. Ancak beden âlimi, kendisi gibi zâlimler güruhuyla haşredilecektir. Cehennemin kızgın nârı, tahammül edilemeyecek kadar acı olan zakkum meyvesi, onlar için hazırlanacaktır. Keşkeler içinde ettikleri pişmanlıklar, artık onlar için bir kurtuluş olmayacaktır. Hakk buyurur ki, tekrar dünyaya gönderilseler bile, onlar aynı zulümleri gerçekleştirmeye çalışmaktan uzak durmayacaklardır.

İlim ikidir beden ve cânâ rehberdir,
Cân âlimi Hazret'ine yakındır,
Muhabbetin şarabından içer,
Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarım ey.
Beden âlimi zâlimlere benzermiş,
Beraetin âyetinde çünkü buyurmuş,
Cehennem içinde dinmeden devamlı yanarmış,
Zakkum zehri içip devamlı dostlarım ey.³²

“Peygamberlerin mirasçıları” olan âlimlere hizmet etmek, Hoca Ahmed için, erdemli bir tavidir. Hizmet, hizmet edenlerde bir feyiz hâsıl eder. Âlimlerin nastan beslenen hitapları, onları duyanlar için hayat rehberleri olur. Öğrenilen her ilâhî emir, Hakikat yolunun işaretleri konumundadır. Ancak erdemli fiiliyattan yoksun olanlar, iki cihânda da büyük mahrumiyetler yaşayacaklar. Onlar için en büyük ceza ise, Cemâl'le müşerref olma ve temaşa şerefinden mahrum olmaktır.

³⁰ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 89, s. 145

³¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 163, s. 365.

³² Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 83, s. 137.

Kul Hoca Ahmed âlimlerin hizmetini eyle,
 Âlimler sözünü işitip amel eyle,
 Amel eyleyip Hakk yolunda cânını ver,
 Amelsizler cemâl görmez dostlarım ey.³³

Âlimler: Cemiyetin Islahatçılarıdır

Yesevî'nin gözünde âlimler, cemiyet ıslahatının fâilleri/öznelileridir. Erdemli toplumu inşa edecek fazilet erbâbı bu ilim üstatlarıdır. Onlar ki, insan ve cemiyeti güzellik ve hayırla ihyâ ederler; sulh ve salâhın yaygınlaşmasına vesile olurlar.

“İşitip, okuyup âlim öğüdünü almadın,
 Pinhan yürüyüp hayr ve ihsan kılmadın,
 Dünyada hiç rızalığın bulmadın...”
 Ağlayıp yürü, gözyaşının riyâsı yok.³⁴

İlim Erbâbına Hürmet Gerek

Sıkıntı ve zor zamanlarda topluma rehberlik edenler, peygamberlerin mirasçısı âlimlerdir. Bildiklerinden dolayı Hakk Teâlâ'dan en çok korkan da yine âlimlerdir.

Dolayısıyla ilim erbâbına ikram ve hürmet gerekir. Kelâmıkadîm, bundan dolayı âlimleri metheder. Zira onlar, cehâletin karanlığını ilim ve irfanla aydınlatan hakikat erleridir. Câhillerin nâkışları, onların kemaliyle izale edilir.

Âlimi tut izzet, eyle ikram,
 Âlimi Kur'ân içre öğer, dostlar.
 Âlimler açar cümle müşkülâtı,
 Câhiller cehlını kim döker, dostlar.³⁵

Âlimler: Hak ve Bâtılı Ayıran Fârûklardır

Âlimler; hak ve bâtılı tefrik eden, ayırıştırın fârûklardır. Sahih ve yanlış, ilim ve cehâlet onlarla yalınlaşır, netleşir. Yoksa sıradan insanların, büyük ve küçük meselelerin çözümüne ne kadar katkıları olabilir? Avamın yol gösteren rehberleri âlimler, iyi ve hayrı seslendiren kılavuzlardır.

Doğru-yanlış'ı beyânını âlim bilir,
 Helâl-haram farkını avam nereden bilir?
 Âlimlerden avamiler çok fayda olur,

³³ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 83, s. 136-137.

³⁴ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 157, s. 251.

³⁵ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 274.

Bu dünyada iyi adını edinir, dostlar.³⁶

Cehâletin cenderinde bulunanlar, ilmin doyurucu nefesinden faydalanmazlar. Âlimlerin hakikati işaret eden sözleri, câhiller için anlamsızdır. Nitekim Her Şeyi Bilen (Âlîm), âlim ile avamı bir tutmaz. “*Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*”³⁷ ilâhî ifadesini, Hoca Ahmed “Âlimi Allah avam denk eylemez” şeklinde te’vîl etmektedir. Öyle ki, bir âlim, yaptıkları/amelleri itibarıyla yüz bin avamdan daha hayırlı ve bereketlidir.

Câhil avam âlim sözünü hiç dinlemez,
Değme câhil özünü hiç anlamaz,
Âlimi Allah avam denk eylemez,
Her âlim yüz bin avama yeter, dostlar.³⁸

Avamı Aydınlatan Âlimler

Bilginin inşa ve yaygınlaşmasında âlimler, beşeriyetin kandilleri gibi iş görür. O kandil ki, yakıtı, hakikatin şavkıdır. Avamı aydınlatan nur, körlük âleminin simsiyah alacakaranlığında görünen âlemin sırlarını faşeder; sonunda gerçeklikler buharlaşmadan tecessüm hâlini alır.

Olmasa âlim, avam neye yarar,
Kılmaz idi yer ve gök, âlem bakar.
Kılmıışı için âlim günah görür,
Gök tarafına aşmaz yerde durur, dostlar.³⁹

İlim erbâbı, Yesevî’nin dilinde, sadece öte dünyayı anlatmaz. Pîr, dünyanın da âhiretin de, ilim ve dolayısıyla âlimle olacağını hatırlatır. Âlimin ibadeti o kadar değerlidir ki, Hakk’ın nazarında makbule şâyândır. Asil ve akl-ı selîm bir nesil, ilmiyle âmil olan âlimlerin çabasıyla yetişir.

Sıradan insan ten ise, âlim de, bu tendeki cândır. Nasıl ki, cân olmayınca tende hayat emareleri görülmezse, ilim ve irfansız insan hayat damarları olmayan ceset hükmündedir. Peygamberlerin mirasçıları âlimler, bir anlamda melekler diyarındandır. Cehâletin girdabında kalan kimseler ise şeytanın mirasçılığını yaparlar.

Din ve dünya âlim ile olur hâsıl,
İbâdet kılsa kabul, Hakk’a vâsıl.
İtikad kıl, gerek olsa temiz nesil,
Gerçek âşık bir söze baş eğer, dostlar.
Avam tendir âlimdir tende cân gibi,

³⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 274.

³⁷ Zümer, 39/9.

³⁸ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 274.

³⁹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 274.

Şah Hüseyin olsa âlim, gerek hem gibi,
İns ve cinde âlim melek, câhil iblis gibi,
Tutmayın karışık, zinhar inkâr, dostlar.⁴⁰

“Âlimi Hor Görme!”

Âlimlerle uğraşmak ve mücadele etmek, Hoca Ahmed’in nezdinde şiddetli ikazlara konu olur. Çaresizlerin devası, ilim erbâbının durmak bilmeyen çalışmasında gizlidir. Tıpkı Moğol İstilas ve Haçlı Seferleri’nde olduğu gibi, ulemâ, cemiyeti çaresizlik, ümitsizlik ve yılgınlık sarmalından korur ve kurtarır.

Nasların kaynaklığıyla, onlar, küfür ve nifak bataklığındaki toplumu selamet ve inanç kıyısına ulaştırırlar. Yesevî, âlimi hor görmenin hüsrânını ifade ederken, onları sevmenin feyzinden nasiplenmeyi tavsiye eder.

Âlimin kıymetinin farkında olan, bu dünyada da, öte dünyada da izzet ve şeref kazanır. İlim bereketiyle büyük mükâfatlara nail olur.

Âlimleri hor görmek değıldir revâ,
Hor görmez o hem yerine yer-gök, hevâ.
Nice ki fakir, miskin o çâresiz,
Âlimi hor görmeyin asla, dostlar.
Âlimi hor görse, o küfür ve nifak,
Âyet, hadis var, insan ve cin ittifak ile,
Âlimi seven mümin yüzü apak,
Sorgusu yok günahından inkâr, dostlar.
Kul Hoca Ahmed’e ilhâm verdi söyle diye,
Her âlimin değerini bilsin diye,
Her kim bilse, bunu amel kılsın diye,
Âlim izzetin kılan cennet girer, dostlar.⁴¹

Amelle şeref kazanan âlim, Pîr’in dilinde, daha yüksek makamlara layıktır. İbadetin ve aşkın kemal basamaklarına ulaşan ilim erbâbı, gönül ve aklın rehberliğinde tefekkür ve tezekkür âleminin gözyaşı döken muhsinleri arasına dâhil olur.

Âşıkların Hakk’a yetince, bil, feryâdı,
Arşı bozunca âşıkların kıldığı imdâdı,
Oruç, namaz, tesbihleri Hakk’ın yâdı,
Âlim olsa, gözyaşını saçar imiş.⁴²

⁴⁰ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 275.

⁴¹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 171, s. 275.

⁴² Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 163, s. 339.

İlmiyle Uyumlu Olan Âlimi Aramak

Hoca Ahmed, ilmiyle uyumlu olan âlimi aramaktadır. Bu çerçevede istikamet üzere olan âlimlere tabi olmaya çağırır. Onun düşüncesine göre, Hakk'ın yolunda olan ilim erbâbına cânlar feda olsun. Zira âlimler, “kendilerini bildikleri gibi, Allah'ı da bilirler.” Yine onlar, “Allah'tan en çok korkanlardır.”

Hani âlim, hani amel işleyen dostlar?
Allah'dan söz etse, siz cân veriniz.
Gerçek âlim yastığını taştan yaptı,
Ne anladı onu âleme söyledi.
Kendini bildi ise, Hakk'ı bildi;
Allah'dan korktu ve insafa geldi.⁴³

Akıl ve Şuuru Bilge Eylemek

Ahmed Yesevî, ilmi hikmetten ayırmaz. Nitekim hikmet, “bilgelik sevgisi” olarak bilinir. “Hikmeti seven” de, bilgelik mertebesinin öznesi olmaktadır. Hoca Ahmed, “akıl ve şuuru bilge eylemek” ifadesiyle, hayat felsefesini özetlemektedir.

Bedeni büyük ateşte bırakan cânı özge,
Hikmet okur tâlip olur yetse söze,
Kimi görse izini alır sürer göze,
Akıl ve şuurunu bilge eyleyip yürür olmalı.⁴⁴
Hakk Mevlâ'mın nazârız kime düşse,
Câhil olsa, bir lahzada bilge olur.
Üç yüz altmış damarları nura dolar,
Dört yüz kırk dört kemikleri bina olur.⁴⁵

Akıl, şuur ve zihinle elde edilen bilgelik, Yesevî için en yüksek makam/ideal değildir. Ona göre hakikat, bilgeliğin de üstündedir. En yüce hakikati içinde bulunduran “sır”, herkese açık olan bir alan değildir. Sır, layık olmayana verilmeyecek “en yüksek bilgelik”tir. Bu yüce sır, bilgelere de yol gösterecek kadar kıymetlidir. Yine Yesevî, ârif ve âşığı bilgelikle ilişkilendirir. Nihayetinde bilge, aynı zamanda ârif ve âşıktır.

Âşıkları cevân kılar o meydanda,
Yılan kamçı kılıp biner o arslana,
Sır sözünü söyleyip olmaz her câhile,
Sır sözünü bilgelere söyleyesim gelir.

⁴³ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, “Münâcât”, s. 406.

⁴⁴ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 232, s. 164.

⁴⁵ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 164, s. 263.

Ârif olup âşık olsa bilge gider,
Öyle âşık didâr için cânın verir,
Öyle kula tan mı atar, gün mü batır,
Gece-gündüz dinmeden ağlayasın gelir.⁴⁶

Hakikatten hikmet dedim, bilge hani?
Kötü – iyi hâzır durur, bakıp ona,
Hayvan kılmayıp, âdem kıldı Mevlâ'm seni,
Her cefâyı kanasın dedi, kandım işte.⁴⁷

Gözyaşını Hüdâ özü kabul kıldı,
Yüz bin âsî, ümmetlerini dileyip aldı,
Değme bilge bu sırlardan hayran kaldı,
Mustafa'ya ümmet olsam ağlamayım mı?⁴⁸

Ârif: Hakk'a Vâsıl Olandır

Hoca Ahmed, en yüce ârifliği Hakk Teâlâ'yla özdeşleştirir. Ârif Zât (c. c.)'tan öte dünyada mağîret diler. Ârif kişi, dünyanın esiri ve kölesi değildir. İrfan sahibi, aynı zamanda aşk sahibidir.

Pîr, ârif âşık olarak ifade ettiği irfan erbâbını, dünyevîlikten uzak olarak tarif eder. Aşksız kişiyi de “hayvanlardan daha aşağı” olarak görür.

Kerem ile affeyle ey Ârif Zât,
Âhiret azâbından azad eyle.⁴⁹
Ârif âşık öz cânını ateşe yakmaz,
Dertsizlere çakmağını yakıp çakmaz,
Dünya gelip cilve eylese dönüp bakmaz,
Aşksız kişi hayvandan beter dostlar.⁵⁰

Ârif ve âşık, Yesevî'nin nezdinde, elem, sıkıntı ve üzüntülere talip insandır. Hakk'a vâsıl olan, ârif olandır. Âriflik dünyanın fâniliğinden kendisini koruyan hakikat insanıdır.

Benlik ve enâniyetten sâdır olan duygular ârifi kendi kontrolüne alıp etkilemez. Zira ârif, hazların esiri ve kölesi olmaktan hayâ eder. Ve hatta kendisini çok kez meşru lezzetlerden dahi mahrum bırakır.

Zorluk ve sıkıntılar, ârife yoldaki aşılması kolay engeller olarak görülür. Kıyamet günü, ârif, Allah'ın cemâliyle müşerref olup, Mûsâ gibi onunla kelâm eyleyecektir. O, Hakk için tüm varlığını feda etmekten sakınmaz.

Ârif âşık olayım desen elem çek,

⁴⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 203, s. 318.

⁴⁷ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 163, s. 376.

⁴⁸ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 245, s. 390.

⁴⁹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 239, s. 62.

⁵⁰ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 82, s. 136.

Hakk vuslatına yeteyim desem geceleri don,
Bu dünyanın eğlencesini boşlayıp,
Boşlayıp atsa ben-benlik gider dostlar.⁵¹

Ârif âşık şevki ile kıyamet günü,
Allah'a konuşup cevab verir imiş,
Bu âlemde çektiği cefâ ve eziyetleri,
Göğsünü yarıp Hakk karşısında koyar imiş.⁵²

Tezekkür Halkasının Erleri Ârifler

Ârif, Pîr için, âşıkların tezekkür halkasının ferdidir. Hakk'tan istediklerinde, mürşidini yanında bulur. Sıkıntılı anlarında Allah'ın izni ve kudretiyle yakın rehberlerinin desteğini hisseder.

Ârif odur olsa âşık halkada yer alarak,
Yardımlını dileyip o mürşidi kalkan eder.⁵³

Ârif ol kişidir ki, muhabbet meclisi, onunla kemale erer. Nitekim muhabbetin olmadığı çorak mekânlar, âriflerin varlığıyla neşvünemâ bulur. Âriflerin sohbetinden beslenenler, muhabbet deryasının aşkın nefesinden nasiplenirler.

Hoca Ahmed'e göre, sadıkların işaretleri, ârifler tarafından bilinir. Zarar ve ziyandar, irfan ehlinin gayretiyle selamete dönüşür.

Muhabbetin sokağını gezen ârif,
İyi bilir sâdıkların belirtisini,
İradeden ellerine harbe alıp,
Defin eyler zararlının selâmetini.⁵⁴

Muhabbetsiz kişilerden her kim kaçsa,
Âriflerin sohbetinde dolaşır.
Yanıp yakılıp aşk yolunda yaşını saçsa,
Sübhân Melik'im Arş üstünde konuk eyler.⁵⁵

Âriflerle muhabbet meclisinde bulunanlar, onların himmet ve hikmetlerinden nasiplerine düşenleri toplarlar. İrfan ustalarıyla beraber olanlar, âşıklar makamına ulaşırlar. Hakk'ı terennüm eden âşıklar, cân ve tenden âzâde şekilde, imanının sonsuz hazzından lezzet alır, ebedî inanç iksirinden kana kana içerler.

Âriflerin hizmetiyle olgunluk basamaklarını aşanlar, bu aşkla ahalinin

⁵¹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 84, s. 138

⁵² Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 115, s. 184.

⁵³ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 116, s. 186.

⁵⁴ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 130, s. 205.

⁵⁵ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 133, s. 208.

hükümdarları şerefine ulaşırlar.

Ten söylemez, cân söylemez, iman söyler,
Cândan geçen gerçek âşıklar Hakk'ı gözler;
Âriflere hizmet eyleyip yolunu düzler,
O âşıkı ahaliye sultan eyler.⁵⁶

Âriflik Çileyle Birlikte Olmaktır

Âriflik makamı, Pîr'in ifadesiyle, zorluk ve meşakkatle birlikte olmak demektir. Hoca Ahmed'e göre, ârifin ıstırap çekmesiyle bütün âlemler gül bahçesine dönüşür.

Âşıkların zikirleri, varlık âlemini sürekli cevelan ettirir. O aşk ki, güç ve kudretin ötesinde bir nirengi noktasını temsil ederken, vâsıl olanlara sınırsız bir cesaret verir. Nihayetinde âşık ârifliğin ötesinde yeni âlemlerin keşfine çıkar.

Ârif âşık cân yurdunda elem çekse,
On sekiz bin bütün evren gül bahçesi olur.
Gönül kuşu şevk kanadını çırpıp uça,
Bütün varlık yâdını söyler bülbül olur.⁵⁷
Âşıkların zikrin deyip yorulmazmış,
Gittiği yöne yiğit olur, dönmezmiş.
Halka bulsa, âşık işe yorulmazmış,
Kehf iti gibi ârif namında kalmazmış.⁵⁸

Kendisi de bir irfan adamı olan Yesevî, âriflere olan hayranlığını gizlemez. Onların söyledikleri hakikatin terennümüdür. Dolayısıyla âriflerden sâdır olan sözlerin kabulü şarttır.

Hizmet etmek, o kadar mukaddes bir iştir ki, hizmet edenler, Allah Resulü (s.a.s.)'nün ifadesiyle “ümmetin efendisi” hâline gelir, istikametine ulaşarak muradına nâil olur.

Kul Hoca Ahmed, âriflere mâil ol,
Her ne dese, kabullenip kâil ol,
Hizmet edip yürüp gidip sâil ol,
Hizmet eden muradına yetermiş.⁵⁹

Âriflerin Sohbetleri

Âriflerin meclisi kadar, onların sohbeti de bir hazine değerindedir. Pîr'e

⁵⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 133, s. 210.

⁵⁷ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 138, s. 218.

⁵⁸ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 146., s. 230

⁵⁹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 146, s. 231.

göre, Peygamberî ruhla kuşatılmış olan ârif, sohbetiyle etrafının gönül ve zihin dünyalarını güçlendirir. Bu feyizle insanlar Rahmân'a daha yakın bir mertebeye ulaşır. Kâmil mürşidin himaye ve hizmetinin mükâfatı ise, sırlar âleminin bilinmeyenlerini keşiftir.

Âriflerin sohbetinden behre alan,
Hüda'sına yakın oldu, bildim ben işte.
Pîr-i kâmil mükemmile hizmet eyleyip,
İhlâs ile sır-esrârın bildim ben işte.⁶⁰

Hizmet ve hikmetle bezenen/kemale eren mürid, bunun sonucunda şeref kazanır, sözü tatlı olur, ahali tarafından dinlenen bir mürşide dönüşür. Güzel erdemli sözler, insanları etkiler. Ancak hak etmeyen ve layık olmayan için güzel sözlerin bir anlamı yoktur.

Dolayısıyla Allah'ın Kelâmıkadîmi ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'in hikmetli sözlerini kendisine yol işaret yapan âriflerle beraber olmak gerekir. Hatta onların izlediği dosdoğru yolda seyahat etmek gerekir.

Hangi tâlib hikmetini tutsa azîz,
Nereye ulaşsa, başı azîz, sözü leziz,
Yahşi sözü anlayamaz her terbiyesiz,
O sebebden ârifi izleyip yürüdüm ben işte.⁶¹

Ârif ve âşık kişi, sıkıntılarla baş başa kalsa, bedeni pek çok hastalığa düşer olsa da aşkın nefasetiyle kendinden geçer, görünmeyen âlemin şavkından kendini alamaz.

Ârif-âşık cân mülkünde elem çekse,
Yedi organ takat edemeyip lertzân olur.
Aşk deryâsı vücud içre çuş eylese,
Bilinçsiz olup girdab içre hayrân olur.⁶²

Hoca Ahmed Yesevî için, âriflerin sohbetleri, nebevî ifadeyle “cennet bahçeleri”dir. Orada dünyevî ve fâni olanlar konuşulmaz. Ebedî ve daim olan gönül dilinin sözlü ifadeleri hayat bulur. Söz mârifet incisine dönüşerek, irfan meclisleri kurulur. Nihayetinde kişiyi ârif makamına taşıyan da mârifettir.

İrfan sofralarında Allah'ın sevgilileri hazır bulunurlar. Nihayetinde aşk ve irfan nağmeleri, Allah bilgisini terennüme dönüştürür.

Ey dostlarım, ârifler hâlis sohbet ederler,

⁶⁰ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 151, s. 238.

⁶¹ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 151, s. 239.

⁶² Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 163, s. 261.

O sohbetde mârifet incilerini saçarlar,
Sohbet vakti hâzır ol, erenlere nâzir ol!
O hâletde erenler, ere nazâr kılırlar.⁶³

Mârifet hâsıl kılır ârif olan,
Âşıkların pazarından gelen kişi.
Tâliblere hâdi olup yol gösteren,
Uzak yerden haber alır gören kişi.⁶⁴

Allah'ı seven âşıkları inleyip yürür,
Âriflerin sohbetine özünü vurur.
Mihnet bulsa âşıkları cevân eyler,
Yarın mahşerde âşıkları Allah yorar.⁶⁵

İrfan Meclisleri

İrfan meclislerinde şariatın varlığı sübut bulur. Pîr, tarikatin merkezine tezekkürü koyarak, âriflerin sadece hakikatten haber verdiklerini bildirir. Hakikat kapısının anahtarı, Hakk zikrinin cân ve tendeki ifadesinde bulunur.

Ey dostlar, haber verip şeriattan,
Tarikatta Allah zikrini deyin dostlar.
Ârif cânlar haber verir hakikatten,
“Allah” diye Hakk zikrini deyin, dostlar.⁶⁶
Ârif odur, Hakk emrini yerine getirirse,
Mâsivâdan nefsinin çekip has eylese.
Şariat hepsi beş harfdir rast eylese,
Ondan sonra tarikata girmek gerek.⁶⁷

Hakikat yolunda seyahat eden ârif, aslında sırların sırrını keşfetmeye namzettir. Sırrı elde eden irfan ehli, başka sırları aramaya koyulur.

Kara ata binmedikçe kara görmez,
Kara şahin konmadıkça sırrı görmez,
Sır gören ârifleri burada durmaz,
Sır görüp, cânı incitip yürüyün, dostlar.⁶⁸

Sırrı keşfe çıkan Yesevî, mescitte namaz kılan zâhidlerin, aşk ateşinden yanan âşıkların ve hakikati söyleyen sâdıkların, ârifler gibi Hakk'a ulaş-

⁶³ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 166, s. 266.

⁶⁴ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 238, s. 373.

⁶⁵ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 197, s. 310.

⁶⁶ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 168, s. 267.

⁶⁷ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 211, s. 329.

⁶⁸ Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, hikmet: 170, s. 271.

caklarını haber verir. Ve gözü yaşlı âriflerle birlikte olup Hakk'ı zikretmek ister.

Mescide girip namaz kılsam zâhidler gibi,
 Aşk ateşine tutuşup yanan âşıklar gibi.
 Yalan sözü dile almadan sâdıklar gibi,
 Ârifler gibi Hakk'a vâsıl olur mu ki?⁶⁹
 Allah diyen âriflerin görsem yüzün,
 Gece-gündüz dinmeden Allah desem işte.
 Allah diye âhirete varır olsa,
 Ben hem daimâ dinmeden Allah desem işte.
 Ten-cân ile bir ârifin görsem yüzünü,
 Hemrâh olup, cânım ile desem yâdını,
 Allah diye talep kılsa Rabb'isinden,
 Câhil özüm, o ârifi görsem işte.
 Allah diyen âriflerin gözyaşını,
 Geri bırakmaz, Kâdir Melik'im her işini,
 Aydın kılır Kâdir Melik'im iç-dışını,
 Ben hem müdâm dinmeden Allah desem işte.⁷⁰

Nihayetinde, Hoca Ahmed Yesevî, söylediği hikmetlerin muhatabını kendi toplumu olarak görür. Kendisini ârif olarak görmeyen Pîr, dillendirdiği hikmetlerin ilim erbâbına fazla etki etmediğini düşünür. Ona göre, gerçek ârif, gönül ülkesini inşa edendir. Fakat ister âlim, ister avam olsun, beden ve maddeyi yücelten/kutsayan kişi, gönül/cân ülkesini yıkar; ancak beden ülkesini inşa ve imar eder.

Kul Hoca Ahmed bu hikmeti kime söyledin?
 Ârifim diye ahaliye okuyup yaydın,
 Tesir eylemez âlimlere söylediğin öğüdün,
 Ârif o kişidir beden ülkesini viran eyler.⁷¹

Sonuç

Hoca Ahmed Yesevî âlim ve âriflerden sıklıkla bahsederek onların özelliklerini anlatmaktadır. Ona göre âlimlerin varoluşları kitaplarla beraberdir. Çünkü onlar müşkülleri/sorunları ilimle çözen ve haksız yere fetva veremeyen kimselerdir.

Amel işlemeyen âlim, Yesevî'ye göre, ilmini çiğnemektedir. Onlarda ne ölüm, ne kabir, ne de Allah korkusu vardır. İlmiyle âmil olmayanlar yolda

⁶⁹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 181, s. 289.

⁷⁰ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 233, s. 366-367.

⁷¹ Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, hikmet: 134, s. 214.

kalırlar. Sahte âlimlerin ömürleri, dünya malı ve benlik içinde geçer.

Gerçek âlimler, Ahmet Yesevî nezdinde, ibadetlerini yerine getiren kullardır. Onlarda Hakk korkusu ve âhiret tasası bulunur. Kur'ân okur, Hakk korkusuyla ağlarlar. Hakk yolunda tutuşur, gece ve gündüz gözyaşı dökerler. Gerçek âlim, okuduklarının zâhirî ve bâtinî anlamlarına vâkıftır. Türkistan Pîr'ine göre, âlim, şeriatta sefer eyler, tarikat pazarında ikâmet eder, muhabbet deryasında inci toplar.

Yesevî felsefesinde iki tür âlim vardır: Cân âlimi, beden âlimi. Cân âlimi; efendisine yakındır, muhabbet şarabından içer. Beden âlimi; zâlimlere benzer, cehennem ateşine namzettir.

Hoca Ahmed, âlimi hor görenin, küfür ve nifak içinde olduğunu söyleyerek onları ikaz etmektedir. Âlimi sevenin ise, öte dünya sorgusunda yüzü pak, gönlü ferah olacağı müjdesini vermektedir.

Hoca Ahmed Yesevî, ârifleri, mertler denizinin gerçek yolcuları olarak görmektedir. O, hikmetlerinde yüz bin ârifle görüştüğünden bahseder. Gönül ülkesini açan ve ilmiyle amel eden gerçek âlimi, Allah ârif kılar. Dert erbâbının yârânı olan ârifler, dünyanın hırslarına kapılmaz, menfaatlerini gözetmezler.

Ârifler, Ahmed Yesevî için, cân mülkünde elem çekenlerdir. Sır ehli olan ârifler, Hakk'ın hakikatine vâsıl olanlardır. Yesevî, âriflerin sohbetine katılmaya ve onların pazarında “özünü sat”maya çağırır. Ona göre ârif olup âşık olanlar, bilgelere dönüşürler. Zâhir ve bâtin ilminin pırıltılarını saçan ârifler, itikadî illetlere deva olurlar. Tevhit kılıcıyla kuşanarak şevk şarabından içip, kendilerinden geçerler.

Nihayetinde hakikat erleri olan ârif ve âlimler, iki cihânı kuran gönül mimarlarıdır. Onlar ki, Yesevî hikmetlerinin muhataplarıdır ve yine onlar Aşkın Varlık'ın âşıklarıdır.

Kaynakça

Hoca Ahmet Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, İstanbul 2015.

İbn Sînâ, “Âriflerin Makamları”, *el-İşârât ve 'l-tenbîhât*, çev. A. Durusoy-M. Macit-E. Demirli, İstanbul 2005.

Uludağ, Süleyman, “Ârif”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, c. III.